

Արքան, ուրեմն, օգտակար կը լինէր երեք եղբայրներին համար էլ միմեանց դրութիւնը փոխադարձապէս ուսումնասիրելու և ճանաչելու:

Սորան նման դրութեան մէջ գտնվում են հայերը Ռուսաստանում, թիւրքիայում և Պարսկաստանում: Երանք միմեանց գրեթէ չեն ճանաչում, տեղեակ չեն փոխադարձապէս իրանց կենսական պիտոյքների մասին:

Ռուսաստանի հայը իր մնացած եղբայրներից, թիւրքիայի և Պարսկաստանի հայերից աւելի բաղդաւոր, աւելի ապահով, աւելի ազատ, աւելի հարուստ և աւելի կրթված է: Եւ կուզենար օգնել իր օտարերկրեայ եղբայրներին, բայց չէ ճանաչում նրանց կարիքները, որովհետեւ ճիշդ կերպով ծանօթ չէ նրանց դրութեան հետ:

«Մշակը» իրան վաղուց նպատակ էր դրել ծանօթացնել երեք երկիրների հայերին իրանց թէ տնտեսական, թէ մշտաւոր և թէ բարոյական փոխադարձ դրութեան հետ, աչքի առաջն ունելով որ միայն այն ժամանակ կարելի է միմեանց օգնել, երբ միմեանց դրութիւնը ճանաչում են: Բայց ոչ մի տարի այդ նպատակը մեզ այնքան չաջողվեցաւ, որքան անցեալ 1879 թւին: Մանաւանդ մեծ կարեւորութիւն կար ծանօթացնել Ռուսաստանի հայերին իրանց թիւրքաց և պարսից եղբայրների դրութեան հետ, որովհետեւ Ռուսաստանցի բազաքակիրթ պետութեան մէջ ապրելով, ուրեմն աւելի ազատ, ա-

պահով, երջանիկ և հարուստ լինելով՝ աւելի էլ կարող է օգնել միւս երկիրների իր ցեղակիցներին: Ռուսաստանցի հայը ունի դպրոցներ, աւելի ծանօթ է մանկավարժութեան հետ, ուրեմն հարկաւոր ժամանակ կարող է թէ մանկավարժական ծրագիրներով և թէ պատրաստ դասադրքերով օգնել իր թիւրքիացի և պարսկաստանցի եղբայրներին: Ռուսաստանցին աւելի հարուստ է, ուրեմն հարկաւոր ժամանակ կարող է օգնել նախնական միջոցներով էլ միւս երկիրների հայոց դպրոցներին և ընկերութիւններին... և այլն:

Անցեալ 1879 թւին «Մշակը» իր թէ առջնորդող, թէ բանասիրական յօդուածներով թէ թիւրքիայից և Պարսկաստանից ստացված թղթակցութիւններով աշխատեց իր կարողութեան չափ ծանօթացնել Ռուսաստանցի հայերին թիւրքիայի և Պարսկաստանի հայերի դրութեան հետ:

«Մշակի» ութ տարվայ գործունէութեան ասպարիզում դա մի նոր քայլ էր դնել առաջ: Որքան այդ ուղղութեան մէջ մեր արած ջանքերը մեզ աջողվեցան թող այդ մասին դատէ անկողմնապահ ընթերցողը:

Թէ սյլ և սյլ աղբերի և թէ զանազան երկիրներում բնակվող մի և նոյն ազգութեանը պատկանող անդամների միմեանց վերաբերութեամբ մարդասիրական գործը խղճմտաբար և զիտակցական կերպով առաջ տանելու համար պէտք է նախ և առաջ մի-

մեանց ուսումնասիրել և ճանաչել: Այդ աշխատանքը կարող է և պէտք է յանձն առնել իր պարտքը ճանաչող լրագրութիւնը:

Այդ ուղղութեան մէջ, որքան դեռ ևս պակասաւոր լինէր մեր յանձն առած գործը, մենք այնուամենայնիւ վատահալութեամբ կարող ենք ասել, որ «Մշակը» և նրա խմբագրութեան անդամները աւելի արեցին, քան թէ մի որ և է ուրիշ, անցեալ թէ ժամանակակից հայոց լրագիր կամ ամսագիր: Բայց թիւրքիայի վերաբերեալ անթիւ գրուածներից, որոնք տպվեցան մեր լրագրի մէջ «Մշակի» գրեթէ բոլոր անդամների համերաշխ աշխատասիրութեան արդիւնքն եղաւ և մի հրապարակական դասախոսութիւն «Թիւրքաց հայերի անտեսական դրութեան մասին», որ կարդացվեցաւ անցեալ տարի թիւրքիայի հայոց հասարակութեան առջև:

Բայց մի և նոյն ժամանակ մենք մեր լրագրի մէջ անտես չէինք առնում և մեր ներքին կեանքին վերաբերեալ հարցերը:

Եթե պէտք է անենք և ներկայ 1880 թւին:

Մենք միշտ մեր պարտքը կը համարենք ծանօթացնել հայերին նրանց եղբայրների դրութեան հետ, որոնք բնակվում են ուրիշ երկիրներում, բայց մի և նոյն ժամանակ երբէք անտես չենք առնի մեր կարողութեան չափ բնութեան տակ զգել և մեր ներքին կեանքին վերաբերեալ օրական հարցերը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ռուսաց լրագրի մասին նախընթաց օրը, դեկտեմբերի 24-ին, երբ թիւթխում պատահեց մեծ հրդեհ Սիմեան փողոցի վրա, Անանովի քարվանսարայում, նոյն գիշերը, ինչպէս հաղորդում են լրագրից, ՔՈՒԹԱՅԻՍՈՒՄՆ էլ պատահեց մեծ հրդեհ: Այդ վեցաւ խորագովի տունը, որի մէջ գետնի վրա քաղաքային կուրքը, «Լիվադիա» հիւրանոցը, պ. Լորդկիպանիձէի գրադաճառանոցը, իսկ ստորին յարկում կային սպիտակ պահեստներ, Հրաշք վարդութիւնը իր թոյլ միջոցներով, անդոր էր կրակի դէմ առաջն առնելու:

Տեղական լրագրից հաղորդում են, որ 24 դեկտեմբերին թիւթխում պատահած հրդեհի պատճառով կալանաւորված են մի Տէր-Սիմեանցով և նրա գործակատար Արամով պարոնները, որոնց կալանաւոր են Անանովի քարվանսարային դիտմամբ կրակի զցելու մասին:

Շնորհակալութեամբ ստացանք Նրեանից պ. Արգար Գուլամիրեանցից հրատարակված երկու օրացոյցներ: Ներկայ 1880 թւի համար: Օրացոյցներից միւրը մեծադիր է և արժէ 30 և 35 կօպէկ, իսկ փոքրագիր օրացոյցը արժէ ամեն տեղ 15 կօպէկ: Օրացոյցները տպված են պ. Գուլամիրեանցի սեփական տպարանում, որ պարոնը նորերումս հիմնել է Նրեանում: Օրացոյցների հետ տարածվում է «Փարոսի» յայտարարութիւնը Ս. Ն. ազարեանցի պատկերով: Փաքադիր օրացոյցը ունի երկու պատկերներ, այն է կ. Պօրի Ներսէս պատրիարքի և պ. Մինաս Չերազի պատկերը: Մեծ օրացոյցն էլ ունի պատկերներ:

Դեկտեմբերի 30-ին պ. Ս. Մանգրիսեան կարգաց Աթորունու թատրոնում մի դասախոսութիւն «Հայաստանի մէջ իր արած ճանապարհորդութեան տպաւորութիւնների մասին»: Թէ և թատրոնը լի չէր, բայց դարձեալ բաւական շատ ժողովուրդ կար: Պարոնի դասախոսութեան մէջ մենք ոչինչ նոր բան չը լսեցինք: Հայաստանի մասին, բայց ուրիշ ենք որ պ. Մանգրիսեան որպէս ականատես թիւրքաց հայերի դրութեան, հաստատեց այն բոլորը, որ մենք ութ տարի շարունակ հաղորդում էինք մեր լրագրի մէջ թիւրքաց Հայաստանի մասին, հաստատեց նոյնպէս և այն տեղե-

կորուստը կունենամ, որ այս տարվայ մէջ մի հիւանդ պակաս կունենամ...

Բժիշկ Բաբայանը և նրա պէսնիքը չեն մտածում որ լրագիրը ոչ թէ միայն հասարակ մանկանցովն բայց և դուցէ նրա պէս գիտնական բժշկի համար նոյնքան հարկաւոր է որքան հիւանդի համար բժշկին դիմել...

Բայց ոչ, նրանք կարծում են որ լրագիրը չալուրթիւն է և դեռ մեծ բարեարարութիւն են անում խմբագրին, բարեհաճելով գրվել նրա լրագրին:

Կօչկակարին չէ կարելի դիմել կուրքում և ասել նրան—«Շատ ուրախ եմ որ ձեզ այստեղ պատահում եմ, խնդրեմ ոտքիս չափը առէք և կօչկի կարեցէք ինձ համար»:

Իսկ խմբագրին այդ կարելի է ասել:

Խմբագիրը, մանաւանդ հայ խմբագիրը, պէտք է անվարձ աշխատէ, իր գրպանից տարվայ վերջը լրագրի դէֆիցիտը ծածկէ, ընդհանուր հատարակական չափերի վրա գլխի ցերեկ մտածէ, մաշվի, և դարձեալ նա ոչ մի տեղ հանգստութիւն չունի, նա ամեն տեղ հատարակութեան ստորով, ծառայ է, ոչ մի տեղ նա մասնաւոր մարդ չէ, չէ կարող գրօնել, հանգստանալ, դուրսնանալ...

—Եւ նրան տաք բուրբի եմ տալիս տարեկան, մոտաւոր են բաբայանները, ուրեմն սոմն տեղ կարող եմ ծանօթացնել նրան...

Բայց պ. Բաբայան, դուք ոչ միայն թիւթխում, որտեղ ձեր շորերը երկի Գիւրամին կամ Մօսին էք պատկերում և մի ձեռք շորի համար «Մշակի» բաժանորդագին շատ աւելի թիւթէք վճարում, երկի մի ութուն, հարկւր բուրբ էք վճարում մի ձեռք շորի համար, բայց և երկի ձեր Ալէքսանդրապօլումն էլ, որտեղ ֆրանսիացի երեկի դերձիկներ չը կան, երկի երբէք չէք համարձակվի ձեր դերձիկին փողոցում կամ կուրքում դիմել և այնտեղ պատկերել նրան ձեր շորերը...

Գոնէ այնքան մարդասիրութիւն ունենար մեր խնտիկցիներն որ նայէր խմբագրի և գրողի վրա էլ, ինչպէս մի հասարակ փ և չաքեարի վրա ու մտնէր նրա խեղճ խ ա ն ու թ ը... Այն ժամանակ և այնտեղ նրանից կարող էիք պահանջել որ նա իր փ և չաքը կատարի ու ձեզ ծառայի ինչպէս և ես, փոքրիկ ֆելիստոսիստ, երբ ճշմարիտ հիւանդ կը լինեմ, կը մտնեմ բժշկի խ ա ն ու թ ը ու կը պահանջեմ նրանից որ նա բժշկէ ինձ, ծառայէ ինձ...

Բայց իսկպէս ոչ բժիշկ Բաբայան, ոչ էլ ուրիշները մեղաւոր չեն որ մենք ամենքս այդքան անփոյթ կերպով ենք վերաբերվում դէպի մեր հասարակական պարտաւորութիւնները և դէպի ուրիշների իրաւունքները... Մեր նախկին հայ խմբագիրները իրանք են փշաղբի հասարակութիւնը, իրանց անձը ամենքի առջև ստորացնելով և իրանց անուան պատիւը չը պահպանելով: Հայ խմբագիրը ամենքի առջև մի օ ս ու թ ը թ է և էր անում, ամենքի ծագածութեան առաքակայ էր լինում, ամենքը նրա գլխին խփում էին... Յետոյ որպէս առանձին շնորհ, կամ առանձին ուշադրութիւն խմբագրին փողոցում պատահելիս ինքնահաւան հայ վաճառականը կամ աստիճանաւորը բարձր ձայնով կանչում էին, —Տօ, Պողոս, ինձ այս տարի բաժանորդ դրիր քո լրագրին... Չը մոռանաս... Հիմա փող ուղղւում ես, տոմ... Թէ չէ՝ ուրիշ անգամ կը մոռանամ... Հը, վեր առ... ինչ ես քրքրվում...

Եւ խմբագիրը ստորանում էր և վեր էր առնում:

Եւ այդ տեսակ ա ն փ ո յ թ վերաբերվելը դէպի իր հասարակական պարտաւորութիւնները և ուրիշ իրաւունքները, այն ինչ որ ուսանելը այդպէս գերեցիկ կերպով անուանում են «АЛЛАГО ОБОИМНІЕ», նշմարվում է մեր ամեն հասարակական գործողութիւնների մէջ և ոչ թէ միայն լրագրութեան ներկայացուցիչների վերաբերութեամբ:

Նայեցէք ձեր չորս կողմը... Ռուսաստան, Գուլամ, հոգաբարձութիւն, կովտեաներ, զանազան ընկերութիւններ, զանազան պաշտօնավարութիւններ և այլն և այլն...

Եթէ ինձ կանն որ ևս չափից դուրս խիստ եմ վերաբերվել դէպի այնպիսի աննշան անցք, ինչպէս բժիշկ Բաբայանի վարմունքը խմբագրի հետ, ես կը պատասխանեմ՝ մինչև որ մենք խիստ չը վերաբերվինք դէպի հասարակական պարտաւորանքութեան ամենամանչան երեղիկները, երբէք չենք հասնի և աւելի նշանաւոր և բարձր գործերում մեր պարտաճանաչութեան խղճմտաբար կերպով հասկանալուն:

Այն մարդը որ չէ ճանաչում իր պարտաւորութիւնները և ուրիշ իրաւունքները հասարակ քաղաքավարական յարաբերութիւնների մէջ, կեանքի ամենօրեայ միմեանց մէջ ունեցած յարակցութիւնների մէջ,—նա պարտադանց կը լինի և յանձն առած ծառայութեան, պաշտօնավարութեան մէջ, նա անփոյթ կերպով, իսկ ա լ ա թ ա ո թ ը, անխիղճ կերպով կը վերաբերվի և դէպի իր պաշտօնը որպէս մի հիմնարկութեան ծառայող, մի մասնաժողովի կամ յանձնաժողովի անդամ, վերջապէս որպէս քաղաքային ինքնավարութեան ներկայացուցիչ, և այլն...

Եւ ճշմարիտ, լաւ հայեցէք, և կը տեսնէք որ այդ իս ա լ ա թ ա ո թ ը, անփոյթ, այդ անխիղճութեամբ վերաբերվելը նշմարվում է մեր հասարակական բոլոր գործողութիւնների մէջ:

Կիրակոսեանին ընտրում են մի բարեգործական ընկերութեան խորհրդի, կամ մի մասնաժողովի անդամ: Նա փքվում, ուշաւում է որ նրան ընտրել են, նա չէ նայում իր յանձն առած գործի, իր պաշտօնի վրա՝ գործի դժուարութեան, մեծ պատասխանատւութեան կամ պարտաւորութեան տեսակէտից... Այն, նրան դրադեցնում, ուրախացնում, բաւականացնում է միայն պատու և փառք խնդիրը:

Նա գալիս է տուն ու պատում է իր կնոջը և երեխաներին:

—Գիտէք, ինձ ընկերութեան խորհրդի անդամ ընտրեցին:

Առաջին անգամ նա ներկայ է գտնվում ընկերութեան նիստին, երկրորդ անգամ մի ամբողջ ժամով կամ երկու ժամով ուշանում է նիստի սկսվելուն,—իսկ յետոյ այլ ևս բոլորովին չէ գրնում, հանգիստ տանը նստում ու իր ընտանիքի չըջանում թէյ խմում:

—Դու խօսիստ ունեն այսօր, Սարգիս ջան, ասում է կինը իր ամուսնուն:

—Դրանց հէն էլ անխձած, նրանց նիստն էլ, պատասխանում է մեր պարտաճանաչ հայ քաղաքացին: Ինչ են տուել ինձ որ ինչ են պահանջում, սուբյեկտն է նա ինքնահաւան ձեռով:

Մի քաղաքի Գուլամի համար ձայնաւորների նոր ընտրութիւններ են լինում: Ամենքը աշխատում են ընտրվել փ ա ռ ք ի հ ա մ ա ռ: Առաջին նիստին բոլոր ընտրվածները ներկայանում են: Մի քանի ժամանակից յետոյ էլ ոչ ոք չէ գալիս, նիստը գրեթէ երբէք չէ կայանում, ձայնաւորները ուղղում են անփոյթ կերպով վերաբերվել դէպի իրանց պաշտօնը:

—Տօ, ինչի երէկ Գուլամ չեկար, հարցնում է մի ձայնաւոր միւսին փողոցում պատահելիս, դու որ գայիր, նիստը կը կայանար, թէ չէ քսան և երեք էիք, մէկը պակաս էր...

—Վա, օրհնած, չէի կարող զոնապանին իմ ետեկը ուղարկել: Խօս գիտես տունս որտեղ է: Գիտես էլ որ ուղում ես իմանալ, չարմէ Գուլամի նիստերին ներկայ գտնվել, ժամանակի կորուստ է, ուրիշ ոչինչ...

Կամ շատ անգամ լսվում են այսպիսի խօսակցութիւններ:

—Վաղը չեմ գալ նիստին... Վանիկա, (դիմելով քարտուղարին կամ ուղարկալի անդամին), Աստուած կը սիրես, պրօստօք ինձ մօտ ուղարկիր, ես տանը կը լինեմ: Թէ չէ մէկ էլ ով է այստեղ գալիս: Ինչ որ կը վճռեն, ես համաձայն եմ...